

Agnieszka Siedlecka, Jarosław Żbikowski, Marek Kuźmicki

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

WYBRANE ZACHOWANIA EKONOMICZNE CZŁONKÓW WIEJSKICH GOSPODARSTW DOMOWYCH Z OSOBĄ NIEPEŁNOSPRAWNĄ¹

SELECTED FORMS OF ECONOMIC BEHAVIOUR OF MEMBERS IN RURAL HOUSEHOLDS WITH A DISABLED PERSON

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe, zachowania ekonomiczne, osoba niepełnosprawna

Key words: household, economic behavior, disabled person

JEL codes: D1, D19

Abstrakt. Celem opracowania jest dokonanie oceny wybranych zachowań ekonomicznych wiejskich gospodarstw domowych współtworzonych przez osoby niepełnosprawne. Wszystkie podmioty występujące w systemie gospodarczym realizują w mniejszym lub większym stopniu różnorodne zachowania ekonomiczne. Analizie poddano pozyskiwanie dochodów przez tego rodzaju gospodarstwa. Z uwagi na zakres przestrzenny badań zasadne wydaje się być przypuszczenie, że praca w rolnictwie to dominujące źródło dochodów analizowanych gospodarstw domowych. Postawiona została druga hipoteza, zakładająca, że źródła dochodów gospodarstw domowych determinowane są stopniem niepełnosprawności i okresem, na który orzeczenie zostało wydane. W celu weryfikacji hipotezy przeprowadzono badania ankietowe na grupie 5000 gospodarstw domowych współtworzonych przez osoby niepełnosprawne. Przeprowadzone analizy pozwoliły na pozytywną weryfikację jedynie drugiej hipotezy.

Wstęp

Osoby niepełnosprawne w Polsce stanowią ponad 12% ludności. Wyniki *Narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań* przeprowadzonego w 2011 wskazały, że liczba osób niepełnosprawnych na koniec marca 2011 roku wynosiła niemal 4,7 mln (4697 tys.) [*Narodowy... 2011*]. Według danych GUS, liczba gospodarstw domowych na koniec marca 2011 roku kształtowała się na poziomie 13 572 tys. podmiotów [GUS 2013]. Z analiz GUS można wnioskować, że w 1/3 gospodarstw domowych jest osoba z niepełnosprawnością. Gospodarstwo domowe jest związkiem „osób, zarówno wspólnie zamieszkujących w sposób ciągły, jak też i pozostających z różnych przyczyn (np. studia, wyjazd do pracy) okresowo poza stałym miejscem zamieszkania. Osoby te wspólnie podejmują decyzje finansowe w zakresie metod i sposobów pozyskiwania środków finansowych oraz ich wydatkowania” [Siedlecka 2015, s. 30].

Gospodarstwa domowe są podmiotami, które w sposób racjonalny powinny gospodarować posiadanymi zasobami, podejmować decyzje, mając głównie na celu dążenie do maksymalnego zaspokajania potrzeb. Jednocześnie są podstawowym obszarem/podmiotem występowania zachowań ekonomicznych [Becker 1990]. Pojęcie zachowań ekonomicznych definiuje się jako „zespół czynności, działań, sposobów postępowania mających na celu wydatkowanie pracy i pozyskanie środków na konsumpcję, a także wykorzystanie posiadanych zasobów ludzkich, pieniężnych i materialnych dla zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych” [Świetlik 2011, s. 5]. Jednym z obszarów takich działań jest sposób lokowania zasobów gospodarstwa domowego w celu uzyskiwania dochodów. Ten rodzaj zachowań stanowi przedmiot analiz w niniejszym opracowaniu.

¹ Badania realizowano w ramach projektu badawczego współfinansowanego przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) pt. *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich* (umowa nr 3/4/WRP/B/08).

Material i metodyka badań

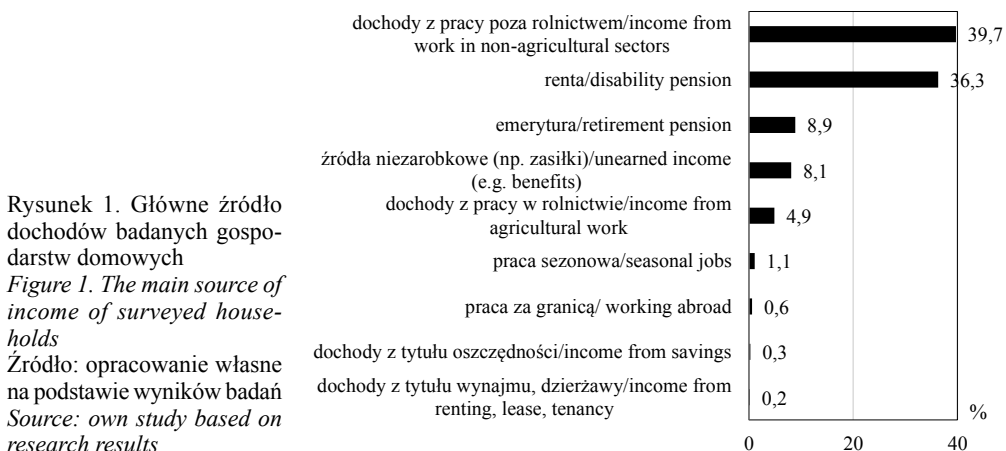
Zachowania ekonomiczne uwarunkowane są czynnikami zewnętrznymi oraz wewnętrznymi. Czynniki wewnętrzne stanowią społeczno-demograficzne cechy gospodarstw domowych [Grintowska-Leder 2011]. Wśród nich wymienić należy liczbę osób w gospodarstwie domowym oraz poziom wykształcenia poszczególnych członków. Jednak w przypadku gospodarstw domowych z osobą niepełnosprawną ważną cechą będzie stopień niepełnosprawności, a także czas, na jaki została orzeczona. Analizowane w opracowaniu zachowania ekonomiczne koncentrują się na źródłach pozyskiwania dochodów i ich poziomie. W przypadku gospodarstw domowych z obszarów wiejskich zasadne wydaje się stwierdzenie, że głównym źródłem dochodów są dochody z tytułu prowadzenia działalności rolniczej. Jest to jedna ze stawianych hipotez, druga zakłada, że badane zachowanie ekonomiczne, tj. lokowanie zasobów celem pozyskiwania dochodów, determinowane jest stopniem niepełnosprawności i okresem, na który orzeczenie zostało wydane.

Udział w badaniach brało 5000 wiejskich gospodarstw domowych z terenu całej Polski. Badania prowadzono w okresie od czerwca 2010 roku do czerwca 2011 roku z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety. Celem głównym projektu była identyfikacja oraz charakterystyka czynników mających wpływ na podejmowanie aktywności zawodowej przez osoby niepełnosprawne zamieszkałe na obszarach wiejskich.

Wyniki

Podstawowym obszarem zachowań ekonomicznych gospodarstw domowych jest lokowanie zasobów pracy i pozyskiwanie dochodów przeznaczanych na konsumpcję celem zaspokojenia potrzeb. Gospodarstwa domowe podejmują cztery rodzaje decyzji finansowych: konsumpcja i oszczędności, inwestycje finansowe oraz związane z ryzykiem. Decyzje dotyczące konsumpcji i oszczędzania wiążą się z gospodarowaniem majątkiem i jego podziałem na spożycie i oszczędności [Flejterski 2007].

Dochód jest podstawową kategorią ekonomiczną wykorzystywaną do analiz na poziomie mikro i makro. Stanowi dodatni rezultat wykorzystania w procesie gospodarowania czynników wytwórczych: pracy, ziemi i kapitału [Pawłowska-Tyszko 2014]. Pozyskiwanie dochodów związane jest z możliwościami zarobkowymi poszczególnych członków gospodarstwa. W przypadku badanych gospodarstw domowych istotna jest również aktywność osoby niepełnosprawnej na rynku pracy. W odniesieniu do poszczególnych gospodarstw domowych biorących udział w badaniu należy podkreślić, że w ich strukturze dominowały te składające się z dwóch lub większej liczby osób. Jedynie 10,4% respondentów wskazało, że tworzą jednoosobowe gospodarstwo domowe, co oznacza, że były to gospodarstwa samych osób niepełnosprawnych.

Rysunek 1. Główne źródło dochodów badanych gospodarstw domowych
Figure 1. The main source of income of surveyed households

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań
Source: own study based on research results

Aktywność w zakresie poszukiwania źródeł dochodów przejawiać się może różnorodnością podejmowanych działań. W grupie 5000 gospodarstw domowych z obszarów wiejskich dominowały gospodarstwa, w których dochody z pracy poza rolnictwem stanowiły główne źródło dochodów – 39,7%. Równie znaczącą liczbę podmiotów stanowiły gospodarstwa, w których dominującym źródłem dochodów była renta (rys. 1). Warto zauważyć, że pomimo miejsca zamieszkania członków gospodarstw domowych (obszary wiejskie) jedynie 4,9% gospodarstw wskazało jako główne źródło dochodów dochody z tytułu pracy w rolnictwie. Wyniki badań wskazują na negatywną weryfikację postawionej hipotezy. Zdecydowanie najmniej liczną grupę stanowiły gospodarstwa, w których głównym źródłem dochodów była praca sezonowa i praca poza granicami kraju (rys. 1). Biorąc pod uwagę fakt, że jedynie 26,5% respondentów oceniło sytuację finansową gospodarstwa jako dobrą (25,3%) lub też bardzo dobrą (1,2%) trzeba zauważyć, że jest to źródło lokowania zasobów ludzkich nie w pełni wykorzystywane.

Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych ustala trzy stopnie niepełnosprawności: znaczny, umiarkowany i lekki [Dz.U. z 2011 r. nr 127, poz. 721]. Orzeczenie stopnia niepełnosprawności zgodnie z ustawą stanowi podstawę do przyznania ulg i uprawnień, ma także znaczący wpływ na podjęcie aktywności zawodowej przez osobę niepełnosprawną i szanse na znalezienie właściwej oferty pracy (np. przystosowanie stanowiska pracy przez pracodawcę). Czynnikiem statystycznie istotnym wpływającym na główne źródło dochodów gospodarstw domowych jest stopień niepełnosprawności członka gospodarstwa ($p = 0,000$, $\chi^2 = 336,025$, $V\text{-Kramera} = 0,183$). W gospodarstwach domowych, gdzie osoba z niepełnosprawnością ma stopień niepełnosprawności określany jako lekki, zdecydowanie częściej dominującym źródłem dochodów jest praca poza rolnictwem (51%) w porównaniu z gospodarstwami z osobą o znacznym (27,6%) czy umiarkowanym (35,3%) stopniu niepełnosprawności (tab. 1).

Znaczenie dochodów z tytułu renty jest zdecydowanie niższe w gospodarstwach z osobą o lekkim stopniu niepełnosprawności niż w pozostałych przypadkach. W sytuacji tych gospodarstw domowych rośnie udział podmiotów wskazujących pracę sezonową i za granicą jako dominujące źródło swoich dochodów. Wyznacznikami możliwości aktywizacji na rynku pracy osoby niepełnosprawnej są czas, na który przyznano orzeczenie, rodzaj niepełnosprawności, charakter nabyty lub wrodzony, fakt utracenia sprawności lub niepełnosprawność od urodzenia.

Wśród gospodarstw domowych, gdzie osoba ma nabytą niepełnosprawność z powodu choroby lub wypadku, zdecydowanie więcej jest podmiotów, w których dochody z pracy poza rolnictwem stanowiły główne źródło dochodów (42,1%). W grupie gospodarstw, w których niepełnosprawność członka gospodarstwa jest wrodzona, odsetek gospodarstw wskazujących na pracę poza rolnictwem jako główne źródło dochodów kształtował się na poziomie 33,8%. Natomiast zdecydowanie więcej tego rodzaju gospodarstw miało źródła niezarobkowe jako dominujące źródło dochodów (10%).

Odrębną kwestią jest kształtowanie się głównego źródła dochodów w gospodarstwach domowych w kontekście zróżnicowania okresu orzeczenia niepełnosprawności członka gospodarstwa. Zgodnie z obwieszczeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej, naruszenie sprawności organizmu może mieć charakter trwały (stały) – jeżeli według wiedzy medycznej stan zdrowia nie rokuje poprawy – lub okresowy – jeżeli według wiedzy medycznej może nastąpić poprawa stanu zdrowia. Na bazie tego stopień niepełnosprawności orzeka się na czas określony lub na stałe [Dz.U. 2015, poz. 1110]. W gospodarstwach domowych, w przypadku których ich członek posiada orzeczenie o niepełnosprawności na stałe, zdecydowanie częściej dochody osiągane z tytułu renty stanowią główne źródło (46,2%). Zdecydowanie mniej gospodarstw z tej grupy wskazało na dochody z pracy w rolnictwie (4,2%). Istnieje statystyczna zależność pomiędzy okresem, na który przyznano stopień niepełnosprawności a głównym źródłem dochodów ($\chi^2 = 235,00$, $V\text{-Kramera} = 0,217$, $p = 0,000$). Wskazuje to na fakt, że w przypadku gospodarstw domowych, które nie mają pewności, co do ciągłości osiągnięcia dochodów z tytułu renty, występuje większa aktywność w poszukiwaniu dodatkowych źródeł dochodów,

Tabela 1. Główne źródło dochodów gospodarstw domowych z osobą niepełnosprawną według stopnia niepełnosprawności

Table 1. The main source of income of households containing members with disabilities according to disability level

Główne źródło dochodów/ <i>The main source of income</i>	Gospodarstwa domowe z osobą niepełnosprawną ze stopniem/ <i>Households where there are people with [%]</i>			Gospodarstwa domowe według niepełnosprawności orzeczonej/ <i>Households, taking into consideration legal disability status granted in a medical certificate [%]</i>	
	znacznym/ <i>significant degrees of disability</i>	umiarkowanym/ <i>moderate degrees of disability</i>	lekkim/ <i>light degrees of disability</i>	na czas określony/ <i>for a limited duration</i>	na stałe/ <i>permanently</i>
Dochody z pracy poza rolnictwem/ <i>Income from work in non-agricultural sectors</i>	27,6	35,3	51,0	45,9	32,7
Dochody z pracy w rolnictwie/ <i>Income from agricultural work</i>	6,2	4,9	4,0	5,5	4,2
Renta/ <i>Disability pension</i>	50,5	40,0	24,0	27,4	46,2
Emerytura/ <i>Retirement pension</i>	7,9	9,0	9,4	8,1	9,7
Źródła niezarobkowe (np. zasiłki)/ <i>Unearned income (e.g. benefits)</i>	6,8	8,9	8,3	10,7	5,2
Praca sezonowa/ <i>Seasonal jobs</i>	0,1	0,9	2,0	1,2	1,0
Praca za granicą/ <i>Working abroad</i>	0,5	0,7	0,9	0,7	0,6
Dochody z tytułu wynajmu, dzierżawy/ <i>Income from renting, lease, tenancy</i>	0,1	0,1	0,2	0,1	0,3
Dochody z tytułu oszczędności/ <i>Income from savings</i>	0,1	0,2	0,5	0,4	0,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Source: own study based on research results

szczególnie w podejmowaniu aktywności zawodowej na otwartym rynku pracy. Gospodarstwa te częściej korzystają ze wsparcia tymczasowego w postaci niezarobkowych źródeł dochodów.

Analizując udział dochodów pochodzących od osoby niepełnosprawnej w całkowitych dochodach gospodarstwa domowego, trzeba zaznaczyć, że w przypadku osób z niepełnosprawnością umiarkowaną w 16,1% gospodarstw dochody te stanowiły powyżej 75% dochodów ogółem. Natomiast w gospodarstwach domowych współtworzonych przez osobę ze stopniem niepełnosprawności znaczącym, gospodarstwa te stanowiły 14,1% badanych.

W blisko 20% gospodarstw domowych z osobą niepełnosprawną z orzeczeniem o nabytej niepełnosprawności jej dochody stanowiły ponad 75% dochodów gospodarstwa ogółem. W przypadku gospodarstw z osobą posiadającą niepełnosprawność wrodzoną odsetek ten wynosił 7,7% (tab. 2).

Jak podaje GUS, w 2015 roku dochody gospodarstw domowych, które miały w swoim składzie osobę niepełnosprawną, były niższe o 15,9% od średnich miesięcznych dochodów rozporządzalnych na osobę w gospodarstwach domowych złożonych z osób pełnosprawnych.

Tabela 2. Udział dochodów osoby niepełnosprawnej w dochodach ogółem gospodarstwa domowego
 Table 2. The percentage share of a disabled person's income in the total household income

Udział dochodów osoby niepełnosprawnej w dochodzie gospodarstwa/ <i>Share of a disabled person's income in the total income</i>	Ogółem/ <i>Total</i>	Gospodarstwa domowe z osobą niepełnosprawną ze stopniem/ <i>Households where there are people with [%]:</i>			Gospodarstwa domowe według niepełnosprawności orzeczonej/ <i>Households, taking into consideration legal disability status granted in a medical certificate [%]:</i>	
		znacznym/ <i>significant degrees of disability</i>	umiarkowanym/ <i>moderate degrees of disability</i>	lekkim/ <i>light degrees of disability</i>	wrodzonej/ <i>congenital disability</i>	nabytej/ <i>acquired disability</i>
Do/Up 25%	35,3	38,1	35,7	33,2	50,6	29,0
25-49%	31,7	32,1	33,2	30,3	30,9	32,0
50-75%	17,1	15,8	15,1	19,7	10,7	19,8
Powyżej/Above 75%	15,9	14,1	16,1	16,9	7,7	19,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań
 Source: own study based on research results

Wydatki tej grupy gospodarstw były niższe w porównaniu z pozostałymi o 13,3% [GUS 2016]. Analizując sytuację ekonomiczną badanej grupy gospodarstw można również przypuszczać, że poziom wyposażenia w dobra trwałe i infrastrukturę jest niższy.

Podsumowanie

Osoby niepełnosprawne stanowią znaczącą część społeczeństwa. Badaniu zostały poddane gospodarstwa domowe współtworzone przez osoby posiadające orzeczenie o niepełnosprawności. W wyniku przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że w przypadku gospodarstw z osobą niepełnosprawną ważnym źródłem dochodów jest dochód z tytułu renty, stanowiący w 16% badanych podmiotów źródło dostarczające powyżej 75% dochodów ogółem. W ponad połowie gospodarstw domowych, w których występuje osoba niepełnosprawna od urodzenia, jej dochody stanowiły źródło jedynie do 25% dochodów ogółem. Wskazuje to na konieczność alokowania zasobów gospodarstwa i konieczność uzyskiwania dochodów z innych źródeł. W przypadku tego rodzaju podmiotów zarządzający gospodarstwem muszą wykazać się daleką idącą przedsiębiorczością w celu uzyskania dochodów pozwalających na zaspokajanie potrzeb wszystkich członków gospodarstwa domowego. Postawione hipotezy zostały poddane weryfikacji. Pozytywnie zweryfikowana została hipoteza druga, gdyż występowała statystycznie istotna zależność pomiędzy głównym źródłem dochodów gospodarstwa a stopniem oraz czasem, na który orzeczona została niepełnosprawność członka gospodarstwa. Zdecydowanie silniejsza była ta zależność w odniesieniu do czasu trwania formalnej niepełnosprawności (V-Kramera 0,217) niż stopnia niepełnosprawności (V-Kramera 0,183).

Literatura

- Becker Gary S. 1990. *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*. Warszawa: PWN.
 Flejterski Stanisław. 2007. *Metodologia finansów. Podręcznik akademicki*. Warszawa: PWN.
 Grintowska-Leder Jolanta. 2011. *Zaradny czy bezradny? Strategie życiowe współczesnych Polaków w świetle wybranych wyników badań ogólnopolskich*. Zeszyty Naukowe Polskie Towarzystwo Ekonomiczne 9: 179-199.
 GUS. 2013. *Gospodarstwa domowe w 2011 roku – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011*. Warszawa: Wydawnictwo GUS.

- GUS. 2016. *Sytuacja gospodarstw domowych w 2015 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, Notatka informacyjna. Warszawa: Wydawnictwo GUS.
- Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań 2011. 2011. Warszawa: Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,78,dane-demograficzne>.
- Obwieszczenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 lipca 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności. Dz.U. 2015, poz. 1110.
- Pawłowska-Tyszko Joanna (red.). 2014. *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*. Warszawa; IERiGŻ-PIB.
- Siedlecka Agnieszka. 2015. Środowiskowe aspekty funkcjonowania wiejskich gospodarstw domowych na obszarach przyrodniczo cennych województwa lubelskiego. Biała Podlaska: Wydawnictwo PSW JPPII.
- Świetlik Krystyna. 2011. „Zarządzanie budżetem przez gospodarstwa domowe (aspekty teoretyczne i praktyczne)”. *Handel Wewnętrzny* 5 (334): 3-11.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Dz. U. z 2011 r. nr 127, poz. 721 z późn. zm., rozdział 2, art. 3.1.

Summary

All subjects that exist in a given economic system show to a greater or lesser degree various forms of economic behaviour. The main aim of this study is to analyze selected forms of economic behaviour in rural households with disabled people. In particular, the author presents a thorough analysis of ways of generating income by people living in such households. Taking into consideration the spatial scope of the research, it seems legitimate to assume that work in agriculture the predominant source of income in the analyzed households. Another hypothesis formulated in this study is the assumption that the sources of income in households with a disabled person are determined by the degree of disability and the period of legal disability status granted in a medical certificate. In order to verify the hypothesis, the author conducted survey studies of 5000 households with disabled people. The analysis allowed for a positive verification of only the second hypothesis.

Adres do korespondencji
dr Agnieszka Siedlecka (orcid.org/0000-0002-1853-0590)
doc dr Jarosław Żbikowski, dr Marek Kuźmicki (orcid.org/0000-0002-0581-9600)
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska
tel. (83) 344 99 05
e-mail a.siedlecka@wp.pl